

Homme möödub pealinna jubedaimast ööst 70 aastat

KUI PÕRGU ON OLEMAS, SIIS

Arhiivides on kokku loetud, et sõja ajal tehti Tallinnale vähemalt 18 õhurünnakut. Algas oli vaiksem. Ägedaks läksid punakotkad 1943. aastal: näiteks veebruarirünnakus oli sihik suunatud Kadriorule, kus sai kannatada 117 maja. Ükski hävitustöö polnud aga nii massiivne kui 70 aasta tagune. 6. märtsil tehti maatasa Narva. 9. märtsi õhtul jõudsid Vene lennukid Tallinna kohale.

• **URMAS VAHE**
urmas.vahe@ohtuleht.ee

Häiresireen hakkas Tallinnas tööle hilinemisega. Lennukid olid juba kohal ja pommiluugid lahti, kui hoiatus tuli. Seepärast olid ka Tallinna tänavad inimesi täis. Ilm polnud küll soe, aga kevad oli kindlalt õhus.

Kes istus nooblis kõrtsitoas – esinduslokaal Kuld Lõvi oli selleks nagu loodud. Kes läks kinnos – juba siis armupesadeks olnud õhtused seansid olid just algamas. Estonias mängiti «Kratti». Avamäng sai täpselt läbi, kui pommid langema hakkasid. Imekombel rahva seas erilist paanikat ei tekkinudki. Riidehoid pandi kinni ja inimesed said järgmisel päeval oma paremad üleriided kätte. Kratt ise (tantsija ja ballettmeister Boris Blinov) pidi koju jooksma kostüümis ja sabaga, sest ümberriietumisvõimalust polnud.

Surm varjendi ukse ees

«Kui Kõki alused labüriinid valmis said, ei lugenud keegi sisustatud kohti, aga 500–600, vahest isegi 1000 oli neid kindlasti,» kinnitab Tallinna Linnamuuseumi Kiek in de Kõki muuseumijuht Toomas Abiline. «Eluks vajalik oli seal olemas. Sööök, vesi, elekter, ventilatsioon, puudust narid... Aga mis peatähtis – korralikud ukсед, mis pidasid kinni isegi gaasi, mida iseäranis peljati.»

Need, kes linnakeskme lukusvarjenditesse ei mahtunud, elasid agulite puumajades sootuks riskantsemat elu. Paljudel tööliste korterelamutel, mis 30ndatel ehitatud, olid küll kivist trepikojad, varjenditeks sobivad keldrid puudusid aga sootuks. Keldrimäe ja Uue Maailma sarnased elurajoonid süttisid nagu tõrvikud. Füüsikaseaduste põhjal sünnitasid hiigeltulekahjud omakorda tõmbetuult, mis tähendas asumi vältimatut lõppu.

Kindlates varjendites oli iga-

sihtmärk. Eriti atraktiivseks muutus ta kuuvalgetel öödel, mis saidki rünnakute põhilisteks tähtsusteks.

Ka õhutõrje oli liiga nõrk. Ülemistel oli Saksa õõhavitajate eskadrill ja mitmes linnaosas moe pärast ka mõned õhutõrjesuurtükid, kuid suuremat tolku neist polnud. Oma pauke lasid nad ilma igasuguse koordinaatsioonita.

Pommitamise ööl täheldati ka maa pealt pimedusse saadetavaid valgustusrakette. Nendega andsid teab kust Tallinna läkitatud partisanid lenduritele märku, kus miski linnas asub. Objektide valik jäi aga arusaamatuks – pommirahe alla jäid eranditult rahumeelsed paigad. Mitte aga sadam, jaam, raudtee, elektrijaam, sõjaväeosad.

Üsna nõrgaks jäi ka lennuväe abiteenistuses olnud eesti noormeeste, pigem poiste osa. Märtsis 1944 oli abiteenistuse hoog raugenud. See sai uue hoo alles pärast õhurünnakuid: märtsi lõpul kuulutati välja üldine ja augustis 1927. aastal sündinud poiste ja ka tüdrukute mobilisatsioon. Õiget ülesannet neile leida aga ei osatud. Pigem valmistuti põllumajanduslikeks töödeks. Tüdrukud hoolitsesid aga perede eest, kelle üks või mõlemad vanemad olid 1941. aastal küüditatud.

«Käis õudne sõda ja kõik töötas üksnes ja ainult ühe eesmärgi nimel – see sõda võita!»

Nõukogude kaugpommitajate polgu arst **Arkadi Granat**

lased ladsid sõjasaagina saadud pommid oma lennukitesse täie mõnuga ja suutsid pooles maailmas tekitada arvamuse, et Tallinna ja Helsingit käisid pommitamas sakslased. Sellise pealkirja all tuli asi arutlusele isegi Nürnbergi protsessil.

Ent kes ikkagi olid pommitajad?

Ajaloolased on leidnud palju paralleele seltskonnaga, kes ründasid Helsingit, sealjuures tsüklikena, 10päevase vahega: Soome pealinnale visati pomme

Kaugelt üle 90 aasta on turjal elupõlisel arstil, täpsemalt radioloogil Arkadi Granatil. Arkadist kirjutab mõni Eesti leht pea iga aasta märtsis. Pensionipõlve pidav mees on Eestimaal ainus, kes kunagisest 240. kaugpommitajate polgust veel elavate kirjas.

Arkadi pommiluugi juures ei olnud. Ta oli arst, kes reidilt tagasi tulnud haavatud mehi kokku lappis.

«Need kaks lendu Tallinna kohale olid kõige tavalisemad rutiinsed episoodid, mida meie polgu elus võis üldse ette kujutada,» on Arkadi rääkinud ajalehele Den za Dnjom. «Kui algas nn Balti suuna ettevalmistav periood, tuli käsk, et liiduvabariikide pealinna Vilniust, Riit ja Tallinna tuleb hoida ja mitte pommitada.» Vilniust ja Riit ei pommitatudki. Tallinnaga läks teisiti. Miks? Kas tõesti selleks, et venelased tahtsid hävitada võimalikult palju rahulikke eestlasi? Ükski sõjaline objekt pommitamisel ju kannatada ei saanud. Purustati teater, kirik, elumajad ja hukkusid sajad inimesed.

«Sõjalised objektid ei olnudki meie rünnakute siht,» teab Arkadi. «Meie teada peeti just Tallinnas Saksa idarinde väga kõrgete ohvitseride, isegi kindralite nõupidamisi, kus arvata vasti kujundati Saksa vägede

20–25 lennukit. Iga pommi kandja relvavõimsus oli 2 tonni.

Kas ei pingutatud üle, kui sihtmärgiks oli vaid kolm maja?

«Pommitamine ei ole malemäng, kus piisab nuppude tõstmisest. Lennukid olid 2–3 km kõrgusel ja mitte üleliia valgel päeval. Loomulikult polnud ka tehnikat see, mis praegu. Tiheda asustusega linnas ühe lõhelaenguga eraldi võetud hoonete pihta saada oli peaaegu võimatu. Seda kõike arvestati.»

Küünlad kõigile

«Süütult hukkunud inimestest on muidugi kahju,» mõtiskles Arkadi Den za Dnjomis. «Lihtne on igasuguseid hinnanguid anda. Aga proovige end ette kujutada nendena, kes sõdima pidid. Käis ju õudne sõda ja kõik töötas üksnes ja ainult ühe eesmärgi nimel – see sõda võita!»

Aga Arkadi mallu on sööbinud hoopis muu. Rünnakus kaotas polk kaks lennukit, mis linna kohal alla tulistati. Mis juhtus pilootidega, sai ta teada hiljem, kui üks neist polku jõudis. Ta oli sattunud Eestis kontsentratsioonilaagrisse ja Vene väed olid ta vabastanud. Tema rääkiski, mis tema silme all teise õhuässaga oli juhtunud. «Võitluskaaslasel olid jalad läbi lastud, kuid emotiivsus ta aya-

Surm varjendi ukse ees

Kuigi 30. aastate lõpul valminud majades pidi juba kindlasti varjend olema, paiknesid Tallinna suurimad ja kindlamad varjendid siiski Harjumäe ja Lindamäe all (ajalooliste nimede järgi Ingeri ja Rootsi bastion) ehk Kiek in de Köki alustes katakombides. Juba 30. aastatel hakati mitusada aastat vanu kääke varjenditeks kohanema.

Stardipaugu varjendite ehitamiseks Euroopas oli andnud Hispaanias 1936 puhkenud kodusõda.

mis tähendas asumi vältimatut lõppu.

Kindlates varjendites oli igasugust rahvast – ei olnud need sugugi mõeldud vaid valitsuse ja partei eliidile. Õudse õõ üle elanud inimeste mälestustes seisab, kuidas eriti torkasid silma vastsündinud, kes ümbritsevast õudusest midagi aru ei saanud.

Üks varjendis olnutest meenutas jubedat juhtumit varjendi ukse ees suitsu teinud meestega. Tuttavat sahinat kuulnud neli härrat püüdnud küll ennast imehüppega päästa, ent abi sellest ei olnud. Pomm prahvatas nende keskel.

Kuigi pealinn oli kehtestanud teatud kaitsemeetmed, polnud need siiski Teise maailmasõja väärilised. Eksisteeris küll pimedus ja õhtune liikumiskeeld, ent neid võeti ülejala. Tallinn oli pommitamiseks hea

aga perede eest, kelle üks või mõlemad vanemad olid 1941. aastal küüditatud.

Kes olid pommitajad?

Kõigepealt tuleks kummutada kaks legendi. Esiteks polnud aktsioonis Inglise nõuandjaid, kes korrigeerimiseks lennukite liikumist. Veelgi levinum on aga kuulujutt, nagu juhtinuks lennukeid peaaesjalikult Venemaa naislendurite eskadrilli liikmed. Ametlikult on leidunud üksainus Vene lenduri mundris naispilot, kes osutus tulihingeliseks Kanada kommunistiks.

Küll aga väärivad sügavamat uurimist, kust olid pärit Vene lennukitelt alla loobitud pommid. Ühe väite põhjal pärines kogu laadung sakslaste arsenalist ja oli toodud Leningradi all käinud fritsude ladudest. Vene-

ründas Helsingit, sealjuures tsüklitena, 10päevase vahega: Soome pealinnale visati pomme 6., 16. ja 26. veebruaril. Viimasel korral olnud linnast tulev kahurituli nõnda kõva, et suurem osa pommilaadungist puistatud merre. Üldse olnud Helsingi pommitamine Tallinna kõrval naljategu. Asjata ei pandud Eesti lehtedes pealkirju, et üks Tallinna pommitamine oli kaugel jubedam kui kolm Helsingi oma. Seal hukkus kõigi rünnakute peale kokku 150 inimest.

6. ja 7. märtsil tegid venelased maatasa Narva. Ameeriklased võtsid 6. ja 8. märtsil 600 lennukiga sihtmärgiks Berliini. 8. märtsil pakkus Helsingi Moskvale rahukõnelusi. Nii oletatakse, et Helsingi kohale saatmiseks mõeldud lennukid toodi päev hiljem Tallinna. Aga kinnitada seda ei saa.

kõrgete ohvitseride, isegi kindralite nõupidamisi, kus arvata-vasti kujundati Saksa vägede strateegiat Vene vägede rünnaku puhuks. Käsk tuli fritsude juhtkonna kogunemispaigad maatasa pommitada ja sellega kokkuvõttes säilitada tuhandete meie kaasmaalaste elud.»

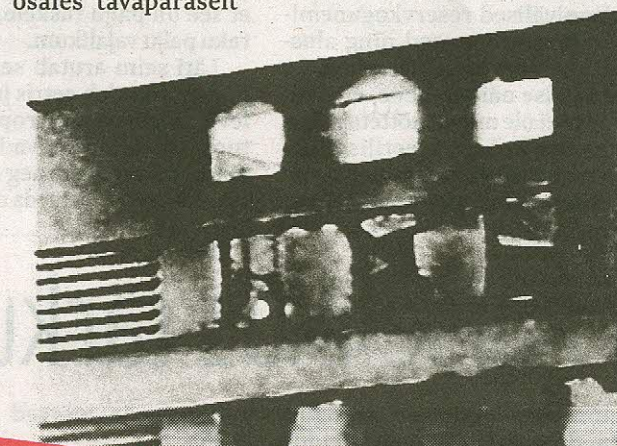
Neid nõupidamisi peeti tavaliselt Estonia teatrisaalis. Aga söömas käisid siniverelised ohvitserid restoranis, mida praegu tuntakse Gloria nime all. Kõige tavalisem ööbimispaik oli hotell Kuld Lõvi. «Need kolm hoonet saidki pommitamise peasihiks.» väidab Arkadi.

Polk tegi kaks lendu. Ühes laines osales tavapäraselt

rääkiski, mis tema silme all teise õhuässaga oli juhtunud. «Võitluskaaslasel olid jalad läbi lastud, kuid ometi suutis ta avada langevarju. Maandumisel tabas teda ebaõnn. Ta ei suutnud oma varju juhtida mujale kui maapinnale, ja maa põles. Nii-sugune tema saatus oligi...»

Seepärast arvab Vene veteranohvitser, et mälestusküünalt ei vääri 9. märtsil mitte ainult need, kes surid pomme all, vaid ka Vene lendurid, kes Tallinna kohal hukkusid. Artikkel on kirjutatud Tallinna Linnamuuseumi materjalide põhjal.

SIHTMÄRK NR 1:
Estoniat pommitati lihtsal põhjusel – seal võisid sakslased oma koosolekuid pidada.

OLI TA TOL ÕHTUL TALLINNAS

Tallinna pommitamine

Tallinna Eesti politseiüleva salajane raport Tallinna kaitsepolitsei ülemale ja Eesti politseidirektorile

9.-10. märtsil 1944 tegi bolševike lennuvägi barbaarse terrorirünnaku Tallinnale. Esimene rünnak kestis kella 18.30-21.12. Rünnakust võttis osa 240 lennukit. Teine rünnak algas seitse minutit üks läbi ja vältas kolmeni. Rünnakul oli 60 vaenlase pommikandjat. Ühtekokku oli ründel 300 punase viisnurgaga lennukit.

Arvukate valgustuspommide saatel heideti lennukitelt alla:

- 1725 lõhkepommi
- 1300 süütepommi
- 43 pommi, mis ei lõhkenud
- Kokku 3068 pommi

Terrorirünnaku tagajärjed:

Inimkahjud

Surnud

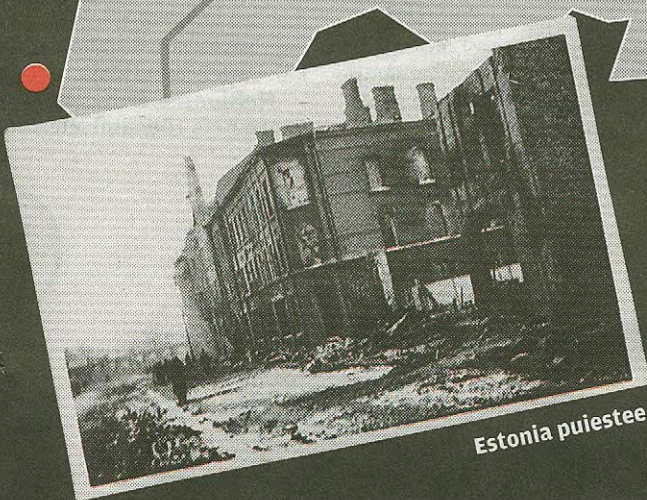
- Kohalikke elanikke 586 (223 meest, 324 naist, 33 last, teadmata 6)
- Saksa sõjaväelasi 50
- Sõjavange 121
- Kokku 757 ohvrit, 213 raskelt vigastatud, 446 kergelt vigastatud

Hoonete kahjud

- Peavarjuta jäänute arv ulatub 20 000.

Täielikult purustatud:

Estonia puiestee.

Harju tänav Raekoja platsi poolt vaadates enne ja pärast pommitamist.

Sakala tänav.

Tallinna suuropommitamise näitus Linnamuuseumis

Homme kell 12 avatakse Kiek in de Köki II korrusel näitus «Purustatud linnasüda - Harju tänav enne ja pärast õhurünnaku 9.-10. märtsil 1944», mis käsitleb Nõukogude lennukite massiivse õhurünnaku tekitatud purustusi Tallinna vanalinna Niguliste kvartalis. Näitus jääb avatuks 24. augustini.

446 kergelt vigastatud

Hoonete kahjud

● Peavarjuta jäänute arv ulatub **20 000**.

Täielikult purustatud:

- 1418 elumaja
- 73 majandushoonet
- 58 avalikku hoonet
- Kokku 1549 hoonet

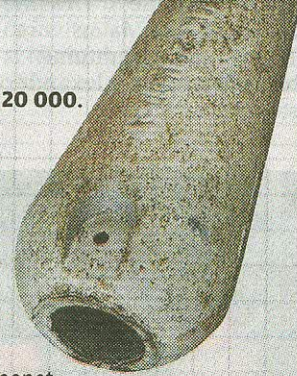
Raskelt kahjustatud:

- 227 elumaja
- 9 majandushoonet
- 14 avalikku hoonet
- Keskmiselt kahjustatud: 320 hoonet
- Kergelt kahjustatud: 2954 hoonet
- Kokku purustatud ja kahjustatud hooneid: 5073

Tänavaid nimedega Iisraeli, Heeringa, Klaasingi, Väike-, Kesk- ja Suur-Kompassi, Künkapõigu, Roosi, Raevalla, Vaeste-Patsuste, Saali, Septembri, Õllepruuli ja Ülem-Jõe enam ei eksisteeri.

Pommitajad ründasid kolonnis mitme lainena. Nad tulid Helsingi suunalt ja suundusid üle Lasnamäe, Kadrioru, Keldrimäe ja Estonia vastas oleva linnajao, haarates ka vanalinna lõunaosa. Siis pöördus pommitamise põhisuund üle Pärnu maantee, Luise, Väike- ja Suur-Ameerika tänava kandi, riivates Lilleküla ja Pelgulinna, üle Kalamaja mere kohale tagasi. Kadriorg, Toompea, Kopli ja Tallinna tähtsamad tööstusrajoonid jäid puutumata.

Avaldatud lühendatult. Selle dokumendi täispika koopia saatis teose «Tallinn tules» koostajale Jüri Kivimäele ja Lea Kõivule prof. Vello Salo.

Linn oli valgustuspommidest ja leekivatest majadest valge nagu päeval

Järgneva loo olen üles märkinud suuliste kirjelduste põhjal, niisugustena, nagu neist sündmustest on jutustanud Oskar Kallas, mu tütar Virve Kallas-Päss ja ta kaks alaealist last. Ka need on niisugustena stseen Eesti suurest kannatusnäidendist, milles ma ise ka olen osaline olnud - ja Jumal paraku! - sugugi mitte kõrvalvaatajana.

Mu tütar Virve jutustab järgmiselt üheksanda märtsi sündmustest: «Oli neljapäev. Kell pool seitse õhtul anti alarm, ja samal hetkel olidki juba lennukid linna kohal. Silmapilk hiljem, kui joostes ruttasin pommitarjendisse umbes kolmesaja meetri kaugusele, oli linn juba valge kui päeval valgustuspommidest ja esimestest leekivaist majadest. Pildi õudset ko-

hutavust suurendas veel täiskuu viirastuslik kuma.

Jooksin oma mõlemate lastega õhutõrje kildude sajus ja pommide plahvatades. Mõne minuti pärast kustus elekter kõikjal linnas. Seisime tuubil täis pommitarjendis, kokkusuurutult nagu silgud tünnis terveneni kolm tundi. Ümberringi põlesid lõomates kümned puumajad. Mitmed lahkusid varjendist ja jooksid pommitarjendist hoolimata oma põlevaiste korteritesse, et katkuda vähimalt midagi oma varanduse jäänustest päästa...

Kell üheksa lõppes pommitus ja meid kästi rutata, sest tulekahju möllas juba kahe maja kaugusel meie korterist. Sinna jõudes oli ees masendav vaade: kõik aknad olid purud ja krohv laest põrandale

langenud. Kandsime uulitsale riided ja pesu - rohkem me ei jaksanud -, lõhkusime mõned lauad ja neist saadud plaatidega kui ka papiga katsime aknaaugud, et tulekübemed ei saaks sisse tungida. Nagu ime läbi pöördus tuul selle võrra, et see väike puumaja jäi puutumata ümbritsevas tulemeres.

Nüüd läksin lastega õõbimiskohta otsima, mu mehe jäädes tuld valvama. Mõlemal pool uulitsat põlesid majad nagu süüdatud küünlad, õhk oli paks lendlevaist tukkidest, kübemeist, katusepleki-tükkidest ja põlevast paberist. Kaugemal kumas lausa leekides Niguliste kiriku torn. Inimesed seisid, vaadates oma varanduse hävimist pealt käsi külge panemata. Oli võimatu alustada kustutustööd,

sest veevärk oli suletud - miks, ei teadnud keegi.

Parajasti kui olime jõudnud Westholmi kooli õue, mille direktoriks mu mees oli, algas uus pommitus. See kestis jälle viis tundi ühtesoodu. Kooli pommitarjend oli tuubil täis haavatuid, sest maja oli aegsasti võetud sõjaväehaiglaks. Peale selle toodi sinna kahe teise, tulekahjus vigastada saanud haigla haiged...»

AINO KALLAS («MU SAATUSE MAA»)

PÕHJAMAADE SUURKIRJANIK AINO KALLAS OLI POMMITAMISES OMA-MOODI OSANIK: Vähemalt tema laps ja lapselapsed istusid Tallinnas keset kõige valjemat mürsümüra.

